

LUNDS
UNIVERSITET

Det komplexa offerskapet

- En litteraturstudie om stereotypiseringen av offer för människohandel för sexuella ändamål

Av: Tekla Münger

LUNDS UNIVERSITET
Rättssociologiska institutionen

Kandidatuppsats (RÄSK02)
Vårtermin 2019

Handledare: Martin Joormann

Examinator: Patrik Olsson

Abstract

The purpose of this qualitative secondary analysis is to study how victims of sex trafficking are illustrated in previous research. 16 peer reviewed articles have been analysed based on a hermeneutic approach. The results of previous research are consistent: The society has a narrow view of victims, and a more complex, intersectional understanding of the victimhood is required. The victims` stories (as they are presented in previous research) are not consistent with Nils Christie`s conceptualization of the “ideal victim”. This often results in victims of trafficking having difficulties to be recognized (socially as well as legally) as victims. Dominant discourses, and a strong need to separate victims of trafficking from ‘illegal immigrants’, have resulted in problematic policies and difficulties in the investigation process. Multifaceted methods within the law enforcement are required.

Furthermore, this paper aims to study how well the *Sweden’s Supreme Court’s criteria for credibility assessment* apply to, according to previous research, the victims of sex trafficking. The criteria are guidelines used to determine the credibility of a statement in court. The conclusion is that the criteria partly are influenced by the structures that constitute Christie`s “ideal victim”. Therefore, it can be hard for victims of sex trafficking to meet the specified criteria. The result is that victims have difficulties to be acknowledged as victims in, among other social spaces, courts of law. This is problematic from an individual as well as legal perspective.

Key words: ideal victim, intersectionality, sex trafficking, *Sweden’s Supreme Court’s criteria for credibility assessment*, victims

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Begrepp	2
1.2 Problemområde	3
1.3 Syfte	4
1.4 Disposition	4
2. Bakgrund	5
2.1 Människohandel utifrån ett svenskt perspektiv	5
2.2 Samhällets respons på människohandel	6
2.3 Högsta domstolens kriterier för utsageanalys	8
3. Teori	10
3.1 En rättssociologisk referensram – Det intersektionella perspektivet	10
3.2 Det idealiska offret	11
4. Metod	12
4.1 Vetenskaplig ansats - Ett hermeneutiskt ramverk	12
4.2 Att genomföra en litteraturstudie – kvalitativ sekundäranalys	13
4.3 Val av metod och insamling av data	14
4.4 Metod för analys av insamlat material och data	15
4.5 Metoddiskussion	16
5. Resultat och analys	16
5.1 En översikt av forskningsfältet	16
5.2 Bearbetning av 16 vetenskapliga artiklar	18
5.2.1 Vägen in i offerskapet – sociala, kulturella och ekonomiska orsaker	18
5.2.2 Offer och förövare – en komplex relation	19
5.2.3 En problematisering av politiska utformade riktlinjer (policy)	20
5.2.4 Utredningsprocessens betydelse	22
5.3. Tillämpning av Christies "idealiska offer" och Högsta domstolens kriterier för utsageanalys	23
5.3.1 Tillämpning av Christies kriterier om "det idealiska offret"	23
5.3.2 Tillämpning av Högsta domstolens kriterier för utsageanalys	24
6. Diskussion	25
6.1 En kritisk blick på teori och forskningsfältet om offer för människohandel	26
7. Slutsats	27
Referenser	28

1. Inledning

Jag har inte varit med om den stereotypiska prostituerade kvinnan som porträtteras som utsatt i film. Alltså den unga tjejen som är lite lätt skitig, kanske med en blåtira och sitter på en madrass i ett rum –
Regionkoordinator människohandel och prostitution

I en intervju med en av landets regionkoordinatorer mot människohandel och prostitution, så problematiseras myten om den unga flickan som är utsatt för *trafficking*. Flickan som beskrivs i citatet visar på de förutfattade bilder som finns om offer för människohandel för sexuella ändamål. Det visar sig att utsattheten och offerskapet kan se ut på olika sätt. Den här mer nyanserade bilden av offer bekräftas i såväl forskning som i myndighetsrapporter (Polisen, 2018; Heber, 2018a). Det handlar om ett komplext offerskap, där utsatthet, fattigdom och desperation står i kontrast till utnyttjande, exploatering och begär. Ett offerskap där gränsen mellan att vinna status som brottsoffer eller att stämpas som kriminell kan vara hårfin, och där exploatering många gånger ses som det enda alternativet.

Våren 2019 föll en unik dom i Uppsala Tingsrätt. Två rumänska män dömdes för människohandel efter att ha exploaterat en ung kvinna för sexuella ändamål. Kvinnan hämtades från Rumänien, där den yngre av männen uppvaktade kvinnan med löften om ett bättre liv. I domen beskrivs denna typ av rekrytering som ”lover-boy-syndromet” av polis och åklagare. Männen har i cirka tre veckor under sommaren 2018 genom AirBnB inhyst kvinnan i olika lägenheter, för att därefter ha sålt henne i sexuella syften till ett hundratal män. I samma mål dömdes ytterligare 16 män för köp av sexuell tjänst, varav en av dessa män även dömdes för oaktsam våldtäkt och kränkande fotografering (Uppsala Tingsrätt dom mål nr B 4530-18). Domen kan ses som ett exempel på när rättvisa blir skipad och offer får upprättelse. De allra flesta fall slutar dock inte så här. Mörkertalet när det handlar om människohandel för sexuella ändamål bedöms vara stort. Anmälningarna är få och antalet dömda för brott är ännu färre (Socialdepartementet, 2018). Varför är det på det här viset? Kan bilden av ”det idealiska offret” – det som beskrivs i citatet ovan – påverka arbetet mot människohandel? Och är det en bild som också följer och påverkar en eventuell domstolsprocess?

I den här litteraturstudien kommer dessa frågor att undersökas mot bakgrund av Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. Kriterierna kan beskrivas som ett underlag som domstolar använder sig av i bedömningen av en utsagas trovärdighet och tillförlitlighet. Datan, det empiriska underlaget, kommer att utgöras av vetenskapliga artiklar. Övrigt material som används, myndighetsrapporter och intervjuer, syftar till att öka förståelsen för problemområdet. Bakgrundsmaterialet sätter in problematiken i en kontext, men kommer inte att ingå i själva analysen. Intresset för ämnet och den förståelse som finns väcktes under en praktikperiod hos Länsstyrelsen i Östergötland och Linköpings Stadsmission, hösten

2018. Problemområdets komplexitet blev tydlig men viktigast av allt var att offret för människohandeln fick ett ansikte.

1.1 Begrepp

Det är viktigt att till en början definiera de begrepp som kommer att användas i studien. Vissa av begreppen behöver enbart förtydligas och förklaras, medan andra har behov av att problematiseras.

Människohandel och *trafficking* kan innefatta allt från att bli tvingad att sälja sex till tvångstiggeri och tvångsarbete (Polisen, 2018). Det engelska begreppet *trafficking* kan även syfta till att sälja varor såsom vapen och droger illegalt (Cambridge Dictionary u.å). I denna studie kommer begreppen enbart att syfta till människohandel för sexuella ändamål, om inget annat anges. Utifrån polisens uppgifter rör det sig enbart om kvinnliga utländska medborgare (Polisen, 2018). Fortsättningsvis kommer båda begreppen att användas.

Offer eller överlevare? I två av de artiklar som ligger till grund för den här litteraturstudien så presenteras begreppet “survivor”, eller “överlevare” (Brunovskis & Surtees, 2010; Mörner, 2010). Att benämna offer som “överlevare” istället för “offer” har används i exempelvis beskrivandet av kvinnor som utsatts för våld i nära relation eller sexuella övergrepp. Begreppet tar hänsyn till kvinnornas egna upplevelser, perspektiv och aktörskap (Mörner, 2010). Övriga artiklar i studien använder sig av offerbegreppet utan att detta diskuteras eller problematiseras. Det finns dock skäl att kort redogöra för den här studiens val av begreppet offer. Ett perspektivtagande som utgår från ett aktörskap är viktigt. I den här rapporten kommer emellertid offer för människohandel att fortsätta benämnas just som “offer”. Begreppet “överlevare” syftar främst till att beskriva de personer som tagit sig ur utsattheten, i detta fall människohandeln. Den här rapporten studerar offerskapet ur ett annat perspektiv. Det är kvinnornas utsatthet som står i fokus, där de är offer för människohandel, men också för sociala och rättsliga förhållanden.

Prostitution – Hur begrepp som människohandel och prostitution förhåller sig till varandra är inte självklart. Människohandel innebär alltid en förflyttning av människor som för någon annans vinning exploateras. I den här studien står den sexuella exploateringen i fokus för människohandeln (Nationalencyklopedin u.å). Prostitution innebär att en person säljer sexuella tjänster mot ersättning, vilket även offer för människohandel kan göra (Nationalencyklopedin u.å). Gränsdragningen mellan prostitution och människohandel, är därför svår att dra. En person som prostituerar sig kan, liksom offret för människohandel, vara utsatt för olika former av tvång (Benkel, 2015). Det är dock viktigt att ändå hålla isär begreppen. När det handlar om människohandel finns det alltid en köpare och säljare som handlar och flyttar människor för sin egen ekonomiska vinnings skull. Fortsättningsvis kommer

uttrycken "sälja sex" eller "tvingas sälja sex" konsekvent att användas om offer för människohandel. Uttrycket "prostitution" kommer härmed att undvikas i sammanhanget.

1.2 Problemområde

Arbetet mot människohandel har intensifierats i Sverige under de senaste åren. Samverkan mellan olika myndigheter har stärkts och särskilda grupper för människohandel inom Polisen har bildats. Trots detta är antalet anmälningar få, men antalet lagförda brott är ännu färre (Polisen, 2018). Ett problem som lyfts fram är komplexiteten kring vittnesutsagor och offer. Många offer ändrar eller står inte fast vid den berättelse de tidigare uppgett i förhör, ofta på grund av rädsla. Resultatet blir en minskad trovärdighet, vilket kan leda till ogillat åtal, framförallt i fall där annan bevisning saknas (Polisen, 2018).

I polisens rapport framgår även att domstolen många gånger har svårt att förstå de psykologiska processer som styr offrets agerande. Offrets relation till gärningsmannen är ofta komplex och känslomässig, där subtila hot eller lovord om bättre villkor styr offrets agerande. Problemet är i många fall brist på annan bevisning, samt domstolens svårigheter att bedöma och förstå dessa situationer (Polisen, 2018). Problematiken är känd även inom andra delar av rättsväsendet. Thomas Ahlstrand, åklagare vid Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet i Göteborg, lyfte redan 2013 frågan om problemet med att offer inte bedöms som trovärdiga i rätten. Sociala och kulturella faktorer får betydelse för hur offers trovärdighet värderas i domstolen (Taubert, 2013).

Domstolens sätt att arbeta och förstå vittnesmål grundar sig i Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. Dessa kriterier kritiserats i såväl psykologisk som juridisk forskning (Bring et.al, 2008; Willén & Strömwall, 2012). Kriterierna bedöms till viss del inte ha vetenskapligt stöd, och många gånger bedöms de inte kunna användas för att skilja en sann utsaga från en falsk. Problematiken att vittnesutsagor inte vinner legitimitet i rätten är allvarligt, inte minst med tanke på att vittnesutsagor är den vanligaste formen av bevisning (Granhag & Christiansson, 2008).

Det är således ett viktigt och relevant forskningsproblem att kritiskt granska de rättsliga bestämmelserna och i vilken mån de tar tillräcklig hänsyn till den komplexa livsvärld och de villkor som offer för människohandel lever under (Banakar & Travers, 2013). Forskningsproblemet har en övergripande analytisk utgångspunkt inom det rättssociologiska området där analysen kommer ske mot bakgrund av Christies teori om "det idealiska offret" (2001) och Högsta domstolens kriterier för utsageanalys.

1.3 Syfte

Det övergripande syftet med denna uppsats är att undersöka hur tidigare forskning kring människohandel belyser offerskap. Viktiga frågor som ska studeras är hur offer för *trafficking* framställs inom forskning och hur Christies teori om ”det idealiska offret” (2001) passar in i rättsväsendets sätt att identifiera och hantera de kvinnor som är offer för människohandel.

Utifrån detta har följande frågeställningar formulerats:

- Hur skiljer sig, enligt tidigare forskning, ”det idealiska offret” från offer som är utsatta för människohandel?
- Hur väl fungerar det att tillämpa Högsta domstolens kriterier för utsageanalys, på den, enligt forskningen, rådande bilden av offer för människohandel?

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande sätt med bakgrund, teori, metod, följt av avsnitt med empirisk bearbetning och avslutas med diskussion och slutsats. Bakgrunden är omfattande men kan motiveras med att människohandel och dess offer måste sättas in i en kontext. Här kommer även Högsta domstolens kriterier för utsageanalys att presenteras. Den teoretiska utgångspunkten utgörs dels av den kritiska teorin om intersektionalitet, vilket i denna uppsats innebär ett kritiskt förhållningssätt till Christies teori om ”det idealiska offret”. I metoddelen kommer studiens vetenskapsteoretiska ansats, val av metod och hur studien har genomförts att presenteras. Avsnittet kommer att avslutas med en metoddiskussion.

Resultatdelen inleds med en presentation av forskningsfältet. Forskningen inom problemområdet är omfattande, det har därför varit viktigt att få en överblick över vilka forskningsfrågor som präglar fältet. Genomgången av tidigare forskning har lett till ett urval av 16 vetenskapliga artiklar som utgör denna litteraturstudies datamaterial. Materialet har bearbetats och analyserats med utgångspunkt i en tematisk analys. Här kunde fyra olika teman identifieras. Resultat och analysavsnittet avslutas med en tillämpning av Christies teori ”det idealiska offret” och Högsta domstolens kriterier på den studerade forskningen. I diskussionen problematiseras resultatet utifrån studiens syfte och frågeställningar. Arbetet avslutas med en slutsats.

2. Bakgrund

2.1 Människohandel utifrån ett svenskt perspektiv

I Brottsbalken (BrB 1962:700) klassificeras människohandel som ett brott mot person. I Brottsbalkens fjärde kapitel *Brott mot frihet och frid* går att läsa:

4 kap. 1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom

1. olaga tvång,
2. vilseledande,
3. utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller
4. annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Om brottet bedöms som mindre grovt, döms den skyldige till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Lag (2018:601) *Författares notis: Särskilda bestämmelser gäller barn. Dessa är inte relevanta för denna uppsats och har därför inte tagits med.*

Människohandelslagstiftningen beskrivs ofta som svårtolkad och med en hög bevisröskel. I många fall blir därför utfallet vid en rättegångsprocess där ett offer utnyttjats genom sexuell exploatering istället koppleri 6 kap. 12§ i Brottsbalken (SFS 1962:700) (Polisen, 2018). Koppleri är en mildare brottsrubricering som till skillnad från människohandel i de flesta fall klassificeras som ett brott mot staten. Här får offret ofta rollen som vittne istället får målsägande. 2018 trädde emellertid lagen människoexploatering, 4 kap. 1b § i Brottsbalken (SFS 1962:700) i kraft, med förhoppning att kunna komplettera människohandelslagstiftningen. Lagen grundar sig i mildare rekvisit och resulterar därmed i lägre straffpåföljd. Förhoppningen är att lagen ska kunna komplettera lagen mot människohandel.

Människohandel är organiserad brottslighet i sin allvarligaste form. Den cyniska exploateringen resulterar i stort lidande för offren (Socialdepartementet, 2018). Den här typen av brottslighet förekommer främst i storstadsregionerna, Stockholm, Göteborg och Malmö, men även i mindre städer på Västkusten och vid kusten i norra Sverige (Polisen, 2018). År 2018 kom de flesta offren från Nigeria, Rumänien och Bulgarien. (Jämställdhetsmyndigheten, 2019). Majoriteten av de utsatta kvinnorna förstår inte svenska och talar ingen engelska. Under 2017 polisanmälades 82 fall av människohandel för sexuella ändamål, endast 3 av dessa lagfördes. Samtliga kvinnor var inte svenska medborgare. Tidigare år visar liknande tendenser (Polisen, 2018, s. 6-9). I polisens lägesrapport från 2018 så lyfts en

svårtillämpad och komplex lagstiftning, samt brist på såväl resurser som förmåga hos Polisen fram som förklaringar. Mörkertalet bedöms som stort. (Polisen, 2018).

De kvinnor som exploateras i människohandel kommer ofta från förhållanden präglade av fattigdom, utsatthet, arbetslöshet och ojämlikhet (Socialdepartementet, 2018). Offren kan övertygas eller vilseledas in i exploateringen. Exempelvis utnyttjas människor på flykt av människohandlare och tvingas sälja sex för att finansiera sin resa till Sverige (Polisen, 2018). I en intervju genomförd av uppsatsförfattaren, med en projektledare för en ideell verksamhet som i sitt arbete möter offer för människohandel, framkommer det att offer för tvångstiggeri ibland även tvingas att sälja sex. Ofta utnyttjas offer för människohandel även av gärningsmännen och många gånger har de utsatts för övergrepp i hemlandet. På så sätt normaliseras våldet och förnedringen (Intervju 2, 2019). En av landets regionkoordinatorer mot människohandel och prostitution skildrar i en intervju genomförd av uppsatsförfattaren, kvinnornas normaliserade syn på sitt offerskap och exploatering på följande sätt:

När jag träffar någon så ställer jag alltid frågan 'är det här någonting du vill göra, eller skulle du vilja göra något annat?' då skrattar ju nästan de flesta. Jag fortsätter ställa den just för den reaktionen. Men många liksom 'nej, men jag måste, jag har barn att försörja'. Det är en form av 'jag måste göra detta, jag har inget annat jag kan göra'. – Regionkoordinator människohandel och prostitution

Exploateringen av kvinnorna sköts många gånger av mindre kriminella nätverk (15 personer eller färre) i kvinnornas hemländer (Polisen, 2018). Såväl lokala rekryteringsagenturer, som personliga kontakter inom familj- eller vänskretsen förekommer, samt så kallade "tonårshallickar", vilka vilseleder unga kvinnor med löften om giftermål och ett bättre liv (Polisen, 2018). I fall från Rumänien och Nigeria är ofta hallicken en tidigare utnyttjad kvinna, som har flyttats upp i hierarkin. Det här är en utsatt situation eftersom kvinnorna utsätts för brott, men också begår brott (Polisen, 2018).

I intervjun med en av landets regionkoordinatorer så framgår att offren förmedlas genom internetsidor av människohandlarna. Offren har ofta ingen aning om vad de förväntas att ställa upp på enligt annonserna och många gånger vet de inte var de befinner sig (Intervju 1, 2019). Genom bokningscentralen bestämmer sexköparen var kvinnorna ska skickas. Den ständiga förflyttningen gör det svårt för offer att etablera närmare kontakt med organisationer eller personer som har möjlighet att erbjuda hjälp och stöd (Polisen, 2018).

2.2 Samhällets respons på människohandel

Samhället har försökt att genom lagstiftning, myndigheter- och frivillighetsorganisationers arbete bygga upp ett skyddsnät för människor som har, eller är, exploaterade i människohandel. När ett offer för människohandel identifieras så har personen alltid rätt till akut stöd (exempelvis skyddat boende) och

information (Länsstyrelsen, 2016). I den fortsatta processen finns det två vägar att gå. Det första är att ansöka om uppehållstillstånd eller betänketid, vilket stöds i lag enligt 5 kap 15 § utlänningslagen (SFS 2005:716). Tillstånd om minst sex månaders uppehållstillstånd beviljas personer som går med på att medverka i förundersökningsprocessen och i huvudförhandlingen rörande brottmål. Uppehållstillståndet kan också beviljas i syfte att fungera som en reflektionsperiod, där personen har möjlighet att återhämta sig och fundera på om denne vill samarbeta med rättsväsendet, med en begränsad period på 30 dagar. Uppehållstillståndet beviljas av Migrationsverket och kan förlängas (Länsstyrelsen Stockholm, 2016, bilaga 1). Grundläggande behov för bistånd och skydd tillgodoses enligt 5 kap 11 § Socialtjänstlagen (SFS 2001:453).

Den andra vägen är ifall offret vill återvända till sitt hemland. Detta sker genom IOM:s (International Organization for migration) återvändarprogram, med förankring i FN. Samordning sker av Jämställdhetsmyndigheten och NMT (Nationella metodstödsteamet). Kontakten sker via respektive läns regionkoordinator för prostitution och människohandel. Offer får stöd före hemresan och hjälp med återintegrering i hemlandet (Jämställdhetsmyndigheten, 2018).

Ett av de största problemen är att många offer har en grundläggande misstro till myndigheter, ofta grundas detta i dåliga erfarenheter från hemländerna (Intervju 2, 2019). Det här utnyttjas av förövarna, och offer hotas med att de kommer stämplas som kriminella och deporteras om de pratar med polisen (Intervju 1, 2019). Genom osanningar om myndigheter och omvärlden, så blir förövaren snart offrens enda trygghet i ett främmande land. Den komplexa relationen mellan offer och förövare kan resultera i att offer blir lojala och inte vittnar mot sina förövare i en rättegång (Polisen, 2018). Många är också rädda och har blivit hotade med att de eller deras familjer kommer att misshandlas om de berättar sanningen. Förtroendet för tolkar är ofta lågt. Många offer är rädda att kränkande och känslig information ska spridas till hemlandet. I många fall, framförallt bland nigerianska offer, så är det enligt Polisen olika kulturella riter anledningen till att man inte vågar vittna eller medverka i en rättegång. (Polisen, 2018). På grund av dessa faktorer så är det vanligt att offer nekar och lämnar myndigheten redan efter sitt första möte med en socialsekreterare eller polis. Regionkoordinatören mot människohandel och prostitution lyfter i intervjun fram vikten av så kallade "goda exempel", alltså fällande domar i människohandelsärenden. Det kan bana väg för att offer ser att de har en chans i en rättegång, men också att fler yrkesverksamma vågar driva fall och uppmärksamma problematiken (Intervju 1).

I arbetet mot människohandel så lyfts samverkan och kompetensutveckling fram som centrala delar att utveckla (Socialdepartementet, 2018). Ökad kunskap om människohandelns mekanismer och offrets reaktioner och agerande krävs inom rättsväsendet, och inte bara hos Polisen. Åklagarmyndigheten och

domstolar måste prioritera dessa brott och utbyta erfarenheter med andra aktörer som träffar offer för människohandel (Polisen, 2018; Intervju 1, 2019)

Betydelsen av samverkan inte bara myndigheter emellan, utan även med den civila sektorn lyfts fram i myndighetsrapporter (Polisen, 2018; Socialdepartementet, 2018). Många offer vänder sig till ideella organisationer eftersom de inte vågar eller vill ha kontakt med myndigheter. Det är därför viktigt att det finns en god samverkan mellan myndigheter och den civila sektorn. Detta framkommer i intervjun med projektledaren inom en ideell organisation. Myndigheter kan på så sätt ta del av den kunskap och erfarenheter som finns inom de ideella organisationerna:

Det är bra om myndigheter samverkar med ideella organisationer och att man inhämtar kunskap ifrån de källor som finns, /.../ om hur deras (offrens) situation ser ut när de är här i Sverige. Det har man stor vinning i. – Projektledare för ideell organisation, med fokus på utsatta EU-medborgare, papperslösa och ensamkommande

Människohandel är ett transnationellt brott, och en internationell samverkan ses därför som mycket viktig (Socialdepartementet, 2018). Ett exempel är det samförståndsavtal som upprättats med Rumänien och Bulgarien (Socialdepartementet, 2018). Många människohandelsbrott begås utanför Sveriges gränser, vilket försvårar utredningen. Det visar samtidigt på behovet av ett internationellt samarbete. På grund av olika eller outvecklade lagstiftningar i andra länder så försvåras emellertid samarbetet (Polisen, 2018).

2.3 Högsta domstolens kriterier för utsageanalys

HD:s kriterier för utsageanalys grundar sig i Högsta domstolens praxis från utsagemål, och tillämpas av domstolar för att kunna värdera en utsagas giltighet (Schelin, 2007). Det är viktigt att konstatera att de är generellt utformade för att bedöma utsagor i olika typer av brottmål. Bevisvärderingen i domstol är enligt 35 kap 1§ i rättegångsbalken (1942:740) fri. Med grund i detta finns inte Högsta domstolens kriterier för utsageanalys fastställda i lag. Jurister och forskare har på olika sätt försökt att sammanfatta dem i doktrin och praxis. På nästföljande sida följer HD:s kriterier så som de har återgetts av Diesen (2015, s. 272):

Tillförlitlighetskriterier	Hur utsagan har angivits
Sammanhängande	Konstant över tid
Klar	Direktanmälan
Utförlig	Icke incitament om lögn
Levande	Stämmer med kontrollerbar punkt
Detaljrik	Klarat pressade förhör
Stabil över tid	Trovärdigt intryck
Lätförståelig	
Lång	
Spontan	
Fritt berättad	
Återhållsam	
Tydlig	

Huvudbevisningen i brottmålsärenden består i stort sett alltid av någon form av muntlig bevisning. När åtalet grundas på en utsaga från målsägande, är det av stor vikt att genomföra en värdering av utsagan (Schelin, 2007). En grundtanke är att utgå från begreppen trovärdighet och tillförlitlighet. Trovärdigheten kan beskrivas som en subjektiv och intuitiv bedömning av berättaren. Begreppet tillförlitlighet har en mer processrättslig förankring, och syftar till att avgöra vilket bevisvärde en utsaga ska tillmätas (Schelin, 2007). Alla kriterier har aldrig tillämpats i en och samma bedömning. Vilka kriterier som appliceras beror på utsagens och brottets karaktär (Diesen, 2008). Renodlade utsagemål förekommer inte i särskilt stor utsträckning, och dessa har ofta svårt att vinna legitimitet i rätten. I svensk lagstiftning finns det inget krav på stödbevisning (ytterligare vittnesmål, DNA etc), men i bedömningen av en utsagas bevisvärde så är förekomsten av sådant stöd många gånger avgörande (Schelin, 2007).

Inom forskningen så har dessa kriterier problematiserats och kritiserats. Schelin (2007) och Diesen (2015) lyfter den komplexitet som präglar bevisvärdering och dess metodik i rätten. Vissa kriterier saknar vetenskapligt stöd och det finns en problematik i den praktiska tillämpningen. Det finns risker att bedömningen blir schabloniserad, då rättsens beslut grundas på föreställningar om hur en tillförlitlig utsaga formas och hur en sanningstalande person beter sig (Schelin, 2007). Även Kaldal och Lainpelto (2010) problematiserar domstolarnas hantering av utsagor i rätten. Författarna menar att rätten är för enspårig och generaliserande i sin bedömning av en utsagas trovärdighet och tillförlitlighet. Otillräcklig kunskap om psykologi och kulturella mönster kan orsaka bedömningar grundade i bias och föreställningar om offer- respektive förövartyper (Bring et.al, 2008; Diesen, 2015). Trots detta menar

Diesen (2015) att det är bättre att utgå från en referensram än att helt gå på sin egen känsla i bedömandet av utsagor.

Willén & Strömwall (2012) menar att kriterierna i stort inte kan användas för att skilja på lögn och vad som är sant. En sann utsaga är ofta betydligt klarare än en falsk, men en utsagas längd eller detaljrikedom skiljer sig inte åt beroende på om utsagan är sann eller falsk. En detaljrik utsaga framstår ofta som autentisk, men detaljer kan vara hämtade från fantasin eller från ett annat minne. Olika personer har även olika förmågor att uttrycka sig verbalt (Willén & Strömwall, 2012; Diesen, 2015). Den som har blivit utsatt för upprepade övergrepp har en förmåga att återge en mindre detaljrik utsaga, på grund av det trauma som personen genomgått. Här växer berättelsen många gånger och ändrar karaktär under tidens gång. Kriteriet ”konstant över tid” kan därför ifrågasättas (Diesen, 2015). Kriteriet ”icke incitament om lögn” kan även det vara problematiskt. Personen kan ha misstolkat eller gjort felaktiga iakttagelser i en särskild situation, eller av någon anledning ljuga om exempelvis en tilltalads inblandning. Trots detta kan den övriga delen av en utsaga vara sann, vilket måste tas i beaktning (Diesen, 2015).

3. Teori

Den här studiens teoretiska referensram består av två teoretiska ingångar. Christies (2001) teori om ”det idealiska offret” kan beskrivas som studiens substantiella teori med en mer direkt applicerbarhet på studiens syfte och forskningsfrågor. Christies ”idealiska offer” speglar de förenklingar som inflytelserika diskurser presenterar när det gäller ’det typiska offret för människohandel’. Christies teoretiska begrepp ”det idealiska offret” kan utifrån den kritiska utgångspunkten med andra ord ses som ett exempel på generaliseringar och förenklingar om offer. Därför, för att få ett mer givande teoretiskt ramverk, kommer även det kritiska, intersektionella perspektivet att användas. Ett intersektionellt perspektiv blir analytiskt värdefullt eftersom den tidigare forskningen rörande offer för människohandel har kunnat visa på maktordningar baserat på rasism, sexism och klassamhälle.

3.1 En rättssociologisk referensram – Det intersektionella perspektivet

Inom det rättssociologiska området är fokus att studera förhållandet mellan rätten och samhället. Hur denna forskning genomförs beror på vilka perspektiv, infallsvinklar och metoder som ska studeras (Baier et al., 2018). Här kan det röra sig om att studera diskrepansen mellan det ansvar och de intentioner som rätten har, men också vilken effekt rätten i slutändan har på de sociala förhållandena (Banakar, 2015). Rättssociologin kan också studera det så kallade rättsmedvetandet (på engelska ”legal consciousness”). Perspektivet kretsar kring frågorna om hur medvetna människor är om rätten, hur människor uppfattar rätten och vad de förväntar sig av den.

I en studie av Hertogh (2004) framkommer bland annat att etnicitet, genus, och klass är faktorer som påverkar hur människor upplever rätten. Hertogh (2004) visar, med andra ord, att det finns ett behov att närma sig vissa rättssociologiska frågeställningar utifrån ett intersektionellt perspektiv. Här utgör faktorer som etnicitet, genus och klass många gånger en stor betydelse för förståelsen av såväl brottslighet som offerskap (Sinisalo & Moser Hällen, 2018, s.63). Människohandel och dess offer kan därför studeras ur ett kritiskt, intersektionellt perspektiv. Perspektivet grundar sig i tanken om att makt- och underordning inte kan förklaras utifrån en endimensionell förklaringsmodell, utan att olika maktordningar samvarierar och tillsammans skapar olika typer av offerskap och utsatthet. I den här studien skulle exempelvis komplexiteten hos offer för människohandel kunna beskrivas som ett samspel mellan etnicitet och nationalitet, klass, genus och sexualitet (Harris, 2013, s.151). Det intersektionella perspektivet kan synliggöra den position som offer för människohandel hamnar i på grund av deras klassbakgrund, uppehållsstatus, genus, etnicitet och andra i sammanhanget viktiga markörer. Olika faktorer samverkar och unika kombinationer av maktordningar, förtryck och privilegier skapas. Teorin har sin förankring i feministisk forskning, samt i Critical Race Theory (se Banakar & Travers, 2013). Här används den som analysverktyg för att förstå hur sociokulturella hierarkier samspelar och på så sätt reproducerar och genererar nya maktordningar (Sinisalo & Moser Hällen, 2018, s.63).

Det intersektionella perspektivet problematiserar även rättsväsendet och hur det är utformat. Rätten kan ses som ett forum där social orättvisa och förtryck motarbetas, men också kritiseras för dess många gånger normativa utformning av och ovilja till social utveckling och förändring. Det är därför intressant att närma sig Högsta domstolens kriterier för utsageanalys utifrån ett intersektionellt perspektiv (se Banakar & Travers, 2013, s.94). Att bli ett offer för människohandel innebär ett komplext och svårdefinierat offerskap, som kan vara svårt att hantera för myndigheter och rätten. Offerskapets karaktär, samt rättens förhållningssätt till detta offerskap, passar därför bra att analysera utifrån det intersektionella perspektivets flerdimensionella förklaringsmodell (Sinisalo & Moser Hällen, 2018).

3.2 Det idealiska offret

Christies teori om ”det idealiska offret” (2001) grundar sig i tanken om att samhället har konstruerat en många gånger felaktig bild av hur ett offer ska vara, bete sig och agera. ”Det idealiska offret” passar in i en weberiansk ansats, där tanken om olika idealtyper är i fokus (Weber, 2019). Teorin härstammar från förståelsens sociologi snarare än den positivistiska läran, och kan integreras med den hermeneutiska analysmetoden, som ligger till grund för det här arbetet. Christie menar att bilden av ”det idealiska offret” grundar sig i sex kriterier, där de offer som uppnår dessa kriterier har lättare att uppnå legitim och fullständig status som brottsoffer. Dessa kriterier är:

1. Svaghet: Svaga, sjuka, gamla eller mycket unga personer har lättare att uppnå offerstatus.
2. Offret ägnar sig åt ett respektabelt projekt, exempelvis studerar på universitetet eller tar hand om en sjuk släkting.
3. Offret befinner sig på en respektabel plats, exempelvis ute på stan dagtid.
4. Gärningsmannen är en stor och ond man.
5. Gärningsmannen har ingen personlig relation och ska helst vara helt okänd för offret.
6. Offret måste vara tillräckligt mäktigt för att kunna hävda sin egen offerstatus (Christie, 2001, s.47-49).

Christie hävdar att denna bild av brottsoffer sällan överensstämmer med verklighetens offer och förövare. Offerskapet är många gånger betydligt mer komplext än så, och det ”idealiska offret” kan alltså ses som en kritik på samhällets stereotyper (Christie, 2001). Teorin om ”det idealiska offret” utgår från ett kriminologiskt perspektiv, men är även tänkt att kunna appliceras när straffrättsligt relevanta problem analyseras ur en rättssociologisk ansats. Rapporten ska problematisera offerskapet hos offer för människohandel och Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. I den här kontexten fungerar ”det idealiska offret” bra som första steget i analysen, där samhällets stereotyper om offer synliggörs. I det nästa analytiska steget används därför ett intersektionellt perspektiv – för att inte bara konstatera att verkligheten är ’mer komplext än så’ (jmf Christie, 2001) – eftersom detta perspektiv kan identifiera några viktiga aspekter när det gäller frågan hur maktstrukturer upprätthålls.

4. Metod

I den här litteraturstudien analyseras 16 vetenskapliga artiklar, mot bakgrund av Högsta domstolens kriterier för utsageanalys, och Christies teori om ”det idealiska offret”. Urvalet av de 16 artiklarna är baserade på den systematiska forskningsöversikten (se 5.1. En översikt av forskningsfältet). Bakgrundsmaterialet består dels av offentligt material i form av lagar och dokument av olika slag, dels av två intervjuer som författaren genomförde under våren 2019.

4.1 Vetenskaplig ansats - Ett hermeneutiskt ramverk

Denna kvalitativa litteraturstudie kommer att ha hermeneutiken som vetenskapsteoretisk utgångspunkt. I arbetet med att analysera rättspraxis giltighet och applicerbarhet utifrån en rättssociologisk ansats, så passar den tolknings- och förståelseinriktade hermeneutiken bra som analysmetod. Det hermeneutiska utgångspunkten är ett verktyg som kräver engagemang och en förståelse för samhälleliga förutsättningar, vilket skiljer sig från den positivistiska forskningsramen där empiri och logik är i fokus (May, 2011). Att arbeta utifrån en hermeneutisk metod skulle kunna beskrivas som en växelverkan mellan förståelse och erfarenhet, teori och praktik, och del och helhet.

Förförståelsen i den här uppsatsen grundar sig i det praktiskarbete som genomfördes inom ramen för kriminologiprogrammet under hösten 2018. På praktikplatsen etablerades kontakter med människor som i sitt arbete möter offer för människohandel. Under den här tiden väcktes en förståelse för ämnet. Tanken är att förståelsen under processens gång ska utvecklas från eventuella fördomar till en reell förståelse (i detta fall insikt och kunskap om offer för människohandel). Processen brukar benämnas som den hermeneutiska cirkeln (Thurén, 2007, s. 60-61). Den här studiens hermeneutiska cirkel kan beskrivas som en växelverkan mellan den förförståelse som finns kring offer för människohandel, och de nya insikter som framträder från analysen av materialet, i det här fallet vetenskapliga studier.

Att tillämpa den hermeneutiska metoden innebär alltså att det finns en vilja att förstå, och inte bara uppmärksamma, varför ett visst samband ter sig som det gör (May, 2013). Denna analytiska metod överensstämmer även med rättsociologins grundidé: att förstå varför lagar, praxis och policier (inte) fungerar i samhället.

4.2 Att genomföra en litteraturstudie – kvalitativ sekundäranalys

Följande avsnitt går systematiskt igenom hur och vad som styr den forskningsprocess som ligger till grund för studiens insamling och urval av material och data i form av vetenskapliga artiklar. Den noggranna genomgången syftar till att stärka studiens reliabilitet (Forsberg & Wengström, 2016). Med utgångspunkt i den hermeneutiska ansatsen kan forskningsprocessen beskrivas utifrån två steg där det första steget utgår från den förförståelse som ligger till grund för studiens problemområde medan det andra steget presenterar vad som styr insamling och urval av studiens datamaterial som består av vetenskapliga studier.

Steg 1 utgör det som kan ses som förförståelsen för ämnet, och återfinns i rapportens bakgrundsdel. Förförståelsen för offer för människohandel väcktes som tidigare nämnts i samband med en praktikperiod under hösten 2018. Denna praktikperiod genererade i kontakt med två personer som aktivt arbetar med människohandelsärenden. En av dem arbetar inom en offentlig verksamhet (regionkoordinator mot människohandel) medan den andra personen arbetar i den ideella sektorn (projektledare för arbete med utsatta grupper).

Studien inleddes, efter att praktikperioden avslutats, med att regionkoordinatören och projektledaren intervjuades. Intervjuförfarandet har följt Vetenskapsrådets etiska riktlinjer (Vetenskapsrådet, 2017). Intervjuerna är även anonymiserade. Syftet med intervjuerna var att få en ökad förförståelse inom det studerade problemområdet. Det har också varit viktigt att ta del av lagar, domslut, lägesrapporter från polisen och handlingsplaner för att få en aktuell bild av människohandelsbrottet och offerskapet. Det är också betydelsefullt att få en överblick över det rättsliga utgångsläget. Här blir det aktuellt med lagar

som Brottsbalken (1962:700), Socialtjänstlagen (SFS 2005:716) och Utlänningslagen (SFS 2001:453). I bakgrundsdelen presenteras också Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. Tanken är att materialet ska ge en bild över de kriterier som styr domstolens beslut gällande vittnesutsagor, samt lyfta kriteriernas komplexitet. Kriteriernas tillämplighet kommer att analyseras med utgångspunkt i den data som samlats in om offer för människohandel. Det är således inte kriterierna i sig som analyseras.

Steg 2 beskriver den del av forskningsprocessen där insamlingen av datamaterialet står i fokus. Studien grundar sig i en kvalitativ sekundäranalys av vetenskapliga studier om människohandel och dess offer (Eriksson Barajas m.fl 2013). I nästföljande avsnitt kommer denna process att förklaras utförligt.

4.3 Val av metod och insamling av data

Syftet med en litteraturstudie är att metodiskt, kritiskt och systematiskt granska forskning utifrån ett specifikt vetenskapligt syfte. I den här uppsatsen kommer det att handla om människohandel. En förutsättning för att en litteraturstudie ska kunna genomföras är att det finns tillräckligt med material att utgå ifrån (Forsberg & Wengström, 2016). Önskvärt är naturligtvis att litteraturstudien ska inkludera all forskning inom ämnet. I arbetet med sökandet efter relevanta vetenskapliga artiklar har ett kriterieurval tillämpats (Eriksson Barajas et al., 2013). Att följa dessa kriterier och att begränsa sökningarna utifrån studiens syfte är viktigt för att säkerställa studiens validitet. Urvalet kan därför utifrån validitetskravet anses vara uppnått (Forsberg & Wengström, 2016).

Ett grundläggande kriterium är att de artiklar som används ska vara peer reviewed. Det här kriteriet garanterar den vetenskapliga kvalitén (Bryman, 2011). Ett ytterligare kriterium är att materialet ska bestå av aktuell forskning (Eriksson Barajas et al., 2013). I den här studien kommer artiklar publicerade från 2009 och framåt att användas. Människohandel är ett brott i ständig förändring och artiklarnas aktualitet måste beaktas ur ett relativt snävt tidsperspektiv. Till en början fanns ett kriterium att alla forskningsartiklar skulle utgå från en svensk kontext och studera svenska förhållanden. Grunden till detta var att utgångspunkten i uppsatsen kommer vara det svenska rättssystemet och dess regleringar. Den svenska forskningen är begränsad, vilket innebar att detta kriterium ändrades till att även forskning som behandlar problemet i andra västeuropeiska länder inkluderades. Det kan motiveras med att det inom forskningsområdet finns en tydlig avgränsning mellan väst- och östeuropeisk forskning. Det internationella perspektivet är också lätt att motivera eftersom människohandel är en transnationell process och ett globalt problem.

Vissa avgränsningar har gjorts: enbart forskning som har fokus på kvinnliga offer för *trafficking* har studerats. Studier saknas om manliga offer för människohandel när det gäller *trafficking*. Om avsaknaden av studier beror på att det inte finns några manliga offer är oklart. I Sverige har det inte

påträffats några manliga offer sedan 1999 (Polisen, 2018). Studiens utgångsläge har dock styrts av att aktuell forskning enbart utgår från kvinnliga offer. Barn och ungdomar som faller offer för *trafficking* kommer inte att inkluderas i studien. Forskningsområdet måste avgränsas och frågor som rör barn och unga måste studeras utifrån andra utgångspunkter.

I arbetet med att hitta relevant litteratur så användes Google Scholar och Lub Search. Genom att använda ”avancerad sökning”, där de olika sökorden skrivs in i olika sökrutor, blev sökningen mer specifik. Vidare skedde sökprocessen i enlighet med de kriterier som beskrivs ovan. Söksträngar som exempelvis ”sex trafficking, victims, Sweden” samt ”human trafficking AND prostitution, victims, Western Europe” användes. Även svenska söksträngar såsom ”människohandel, offer, prostitution” tillämpades. Ett första urval gjordes genom att läsa rubrikerna på de artiklar som uppkom genom sökningarna. Genom att läsa de relevanta artiklarnas abstract så skapades en uppfattning om vilka artiklar som var av störst relevans utifrån problemområdet (Hart, 2010).

I slutändan valdes 16 vetenskapliga artiklar ut. Fem av artiklarna grundar sig i en svensk kontext, och tio av artiklarna studerar västeuropeiska förhållanden. En av de svenska studierna grundar sin empiri på intervjuer med minderåriga offer. Ytterligare en artikel utgår från en amerikansk kontext. De här två artiklarna strider egentligen mot de gällande kriterierna, men på grund av sina teoretiska och metodologiska utgångspunkter inkluderas artiklarna ändå i studien.

4.4 Metod för analys av insamlat material och data

Tematisk innehållsanalys har tillämpats som analysverktyg (Bryman, 2011, s.529). Christies teori om ”det idealiska offret”, samt den data som samlats in om offer för människohandel, ligger till grund för sökandet efter teman (Christie, 2001). Genom förförståelsen, det vill säga studiens bakgrundsdel, samt det material som samlats in om offer för människohandel har förståelse för såväl Högsta domstolens kriterier som kunskap om offer för människohandel och deras livsvärld skapats.

Kodningsprocessen och identifieringen av teman har delats upp i olika steg för att bli så effektiv som möjligt. I en inledande process identifierades teman i materialet med hjälp av färgkoder. Kodningen påbörjades i ett tidigt skede, för att som Bryman (2011) uttrycker det ”mildra upplevelsen av att man drunknar i data” (s. 525). Nästa steg i processen var samordning av all information. I detta steg modifierades kodningsschemat. Vissa teman togs bort, medan andra vidareutvecklades.

Efter att ha kodat och analyserat materialet enligt ovan, så skapades en uppfattning om hur forskningens uppfattningar om offer för människohandel passar in i Christies bild av ”det idealiska offret”. I detta skede kunde denna bild sättas i förhållande till Högsta domstolens kriterier för utsageanalys.

4.5 Metoddiskussion

Det finns såväl för- som nackdelar med att genomföra en litteraturstudie. En fördel är att man som forskare tillåts att använda någon annans data. Datan kan användas och analyseras på ett nytt sätt och på så sätt tillföra forskningsområdet ny kunskap. I den här studien används vetenskapliga artiklar om offer för människohandel, för att problematisera Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. När redan existerande forskning sätts i ett annat perspektiv så ger det upphov till nya upptäckter och tolkningar (Bryman, 2011). Genom att genomföra denna typ av studie, skapas inblick och perspektiv, och genererar en datamängd och kvalitet som inte hade varit möjlig att samla in på egen hand. Artiklarna som utgör materialet i denna studie härstammar från ett flertal olika discipliner och huvudsakligen från västeuropeiska länder (Bryman, 2011). Processens transparens och det strategiska sökandet efter tidigare forskning, stärker studiens reliabilitet och validitet (Bryman, 2011).

En kritik som kan riktas mot litteraturstudier är att den sociala kontextuella förståelse som ett självproducerat material kan skapa går förlorad (Bryman, 2011). Det tar också tid att sätta sig in i det omfattande materialet som är obekant för forskaren (Bryman, 2011). Urvalet kan också problematiseras. Avgränsningen till Västeuropa är motiverad samtidigt som det hade varit intressant att även ta del av forskning från andra delar av världen. Människohandel är ett globalt problem och måste också behandlas som ett sådant. Det här kan ses som metodens och därmed studiens begränsningar.

Det är också viktigt att fundera över de etiska frågor som litteraturstudier genererar. Studierna ska vara etikprövade men datan kommer att analyseras utifrån nya frågeställningar. Exempelvis har man inte fått godkännande från de intervjupersoner (i det här fallet offer för människohandel) vars utsagor finns med i de studier som har analyserats i den här uppsatsen. Även om materialet är fullt lagligt att bruka i detta avseende, är det bra att åtminstone göra en etisk reflektion (Bryman, 2011, Vetenskapsrådet, 2017).

5. Resultat och analys

Forskningen om människohandel är omfattande och rör sig över en rad områden. I den här litteraturstudien ligger fokus på offer och offerskap. Det är dock viktigt att innan dess kort presentera forskningsfältet kring offer för människohandel.

5.1 En översikt av forskningsfältet

En stor del av de studier som genomförts om offer för människohandel utgår från samma metodologiska ansats; kvalitativ forskning med små, homogena urvalsgrupper. Det är vanligt med intervjustudier där narrativ innehålls- eller diskursanalys används. De här studierna kommer fram till liknande slutsatser: det rådande narrativet kring offer för människohandel är baserat på icke representativa fall och utgör

ofta en alltför stereotypiserad bild av människohandel och offerskap (Plambech, 2014; Kubai, 2016; Wilson & O`Brian, 2016). Detta problematiseras av Brunovskis och Surtees (2010). Författarna menar att forskningsområdet måste utvecklas och breddas utifrån ansats, metod och etiskt perspektiv (Brunovskis & Surtees, 2010).

Beroende på val av urvalsgrupp kan olika problem uppstå. Det är svårt att nå de offer som befinner sig i en aktiv traffickingsituation, framförallt de mest utsatta. De kan vara under ständig övervakning och befinner sig ofta i stor rädsla. När det handlar om offer som tagit sig ur så har de ofta fått hjälp genom exempelvis ideella organisationer. De individer som inte har identifierats som offer utan istället deporteras som ”illegala invandrare” eller på annat sätt lämnat den delen av människohandeln är också svåra nå för forskaren (Brunovskis & Surtees, 2010). Ytterligare utmaningar är svårigheten att nå personer vars erfarenheter kan vara aktuella för studien eftersom vägen dit måste gå via så kallade ”gatekeepers”, vilket kan vara såväl hjälppersonal, myndighetspersoner som personer som kontrollerar människohandelsindustrin (Brunovskis & Surtees, 2010). Andra svårigheter är av etisk karaktär. Att studera offer som befinner sig i människohandel kan utgöra en säkerhetsrisk för de inblandade. På samma sätt innebär det att studera kvinnor som varit offer, eftersom det då innebär en risk att offret identifieras och exploateras på nytt. Riskerna finns också för stigmatisering (Brunovskis & Surtees, 2010).

I införandet av nya metoder är det av stor vikt att metoderna har prövats i studier med liknande syfte och urval av personer. Brunovskis och Sartees (2010) lyfter vikten av att studera offer för människohandel i förhållande till andra grupper av offer. Speciella behov och interventioner som är specifika för traffickingoffer måste synliggöras, men lika viktigt är att studera vilka faktorer som överensstämmer med andra utsatta offergrupper. Det krävs också en stor kunskap om traffickingfältet och dess inneboende mekanismer och fallgröpar. Kunskapen är viktig för att kunna sätta in individualiserade förklaringsmodeller till *trafficking* och synen på offer i en större kontext. Vad som måste förstärkas inom forskningsområdet är att utvidga och problematisera såväl metodologiska som teoretiska ansatser (Brunovskis och Sartees 2010).

Inom den tidigare forskningen går det att urskilja olika problemområden och frågeställningar.

En återkommande forskningsfråga i ett flertal av artiklarna är kritiska synpunkter på hur rättssystemet och utformandet av politiska styrdokument och riktlinjer (policy) inte är till fördel för offer för människohandel (Borg Jansson, 2014). Exempelvis Breuil et al. (2011) visar hur utvecklingen av policydokument på olika nivåer försvårar arbetet mot människohandel. Åström (2014) problematiserar rättssystemets sätt att många gånger definiera offer för människohandel som prostituerade, vilket resulterar i att offer inte tillhandahålls rätt skydd och resurser under utrednings- och rättegångsprocessen.

Det andra forskningsfrågan som kan urskiljas är att den marginaliserade bilden av ett offer förklaras utifrån rådande diskurser i samhället (Andrijasevic, 2010). Här kan Hebers (2018a) artikel nämnas. Utifrån politiska texter och nyhetsartiklar reproduceras bilden av ett offer för människohandel som rent, svagt och passivt. En tredje inriktning handlar om öka förståelsen för offerskapets komplexitet. Baardas (2016) artikel är ett exempel på detta. Författaren visar att offerskapets komplexitet inte enbart har sin grund i ekonomisk och strukturell marginalisering, utan att det även kan finnas kulturella aspekter att ta hänsyn till.

5.2 Bearbetning av 16 vetenskapliga artiklar

5.2.1 Vägen in i offerskapet – sociala, kulturella och ekonomiska orsaker

Hoyle et al. (2011) ifrågasätter ett synsätt som gör en jämförelse mellan människohandel och slaveri. Hoyle driver tesen att uttryck som ”modern day slavery” (s.314) och ”21st-century slavery” (s.314) skapar bilden av ett idealiskt offer som rövas bort eller tvingas från sin familj och fångslas på bordeller. Denna bild skapar enligt artikeln en grovt förenklad syn på människohandel och dess offer (Mörner, 2010; Hoyle et al., 2011). Det handlar istället om, såsom van der Pijl et al. (2011) menar, att människors behov, uppfattningar och begär skapar unika fall av människohandel, där inget fall är det andra likt. Vissa offer är mycket exploaterade, medan andra utnyttjas men är mer delaktiga i sin egen situation. Det innebär att den diskurs som präglar synen på människohandel i dagens samhälle skapar en felaktig bild av offer för människohandel (jfr Christie 2001). Empirisk forskning utmanar därmed Christies abstraktion om ”det idealiska offret” när det gäller offer för människohandel (jfr Christie, 2001).

Den rådande diskursen och beskrivningen av offer för människohandel har inom forskningen beskrivits i termer av hierarkisk ordning. Den unga flickan som blir kidnappad har störst chans att tillskrivas offerstatus. Kvinnor som redan är prostituerade och övertalas att migrera till ett annat land befinner sig längst ner på skalan (Hoyle et al., 2011). Var den utsatta kvinnan befinner sig på skalan får betydelse för hur trovärdigheten i ens utsaga bedöms. Plambech (2014) beskriver detta som ”the trafficking narrative” (s. 387; 388) där bilden kan förvandla en kriminell kvinna till ett offer. Att kunna tillskriva sig offerskap resulterar i förbättrade förutsättningar till hjälp och stöd (Plambech, 2014). Problemet med denna diskurs är att den skapar problem i identifieringen av offer och svårigheter i arbetet mot människohandel. De offer som inte passar in i ramen identifierar sig inte heller alltid själva som offer (Brunovskis & Surtees, 2010) De här offren kan sägas ha ett särskilt komplext offerskap. Eftersom de inte identifierar sig som offer, kan de inte heller hävda sin egen offerstatus. Christies (2001) sjätte kriterium blir härmed svårt att uppnå.

Tanken om att det krävs en mer komplex förståelse av offerskapet argumenterar även Mörner (2010) för i sin artikel. Att se kvinnan som aktör i sitt eget liv kräver en annan syn på offerskap. Mörner

presenterar olika vägar in i *trafficking*. Vissa kvinnor går medvetet in människohandeln, medan andra kvinnor luras till att sälja sex. Tanken om en mer nyanserad bild av offerskapet lyfts även av Kubai (2016). Artikeln handlar om etiopiska offer som blir förda till Sverige. Dessa kvinnor vet till viss del vad de kommer att utsättas för, men på grund av strukturell sårbarhet såsom fattigdom, marginalisering och ett ansvar för familjens ekonomi ser de ingen annan utväg. Ofta utnyttjas, skadas och skuldsätts kvinnorna grovt (Kubai, 2016). Hoyle et al. (2011) beskriver den här komplexiteten i termer av push- och pullfaktorer. Löfte om utbildning och arbete, eller tanken att exploateringen kommer vara tidsbegränsad kan ses som pullfaktorer medan fattigdom och stor utsatthet i hemlandet benämns som pushfaktorer. Mörner (2010) har identifierat en grupp som inte kan placeras in i den här förklaringsmodellen. Det handlar om ett fåtal kvinnor som rövats bort eller sålts av sin familj. Det går därför att konstatera det inte finns någon enhetlig bild av hur ett offer för människohandel ser ut (jfr. Christies (2001).

Insikten att alla offer inte blir tvingade eller bortrövade är viktig. Det krävs ett bredare synsätt på offer för *trafficking* än den sistnämnda för att kunna förebygga och ge riktat stöd till utsatta kvinnor (Mörner, 2010, s.130). Ginesi (2018) för ett liknande resonemang och för fram vikten av ett genusperspektiv. Fällande straff och hårdare domar krävs, men även förebyggande arbete är nödvändigt. De underliggande orsakerna till migration och viktimisering måste identifieras för att människohandeln ska kunna stoppas. Fokus måste därför läggas på att säkerställa kvinnors sociala, ekonomiska och politiska rättigheter. För oavsett bakgrund och hur kvinnan hamnade i exploateringen så är dessa offer ofta traumatiserade till följderna av såväl psykiskt och fysiskt förtryck (Ginesi, 2018)

Offerskapets komplexitet har inte enbart sin grund i ekonomisk och strukturell marginalisering, utan här finns även kulturella aspekter att ta hänsyn till. Baarda (2016) har studerat ett kriminellt nätverk som för kvinnor från Nigeria till Västeuropa i syfte att exploateras. Studien visar att voodoo har en stor roll i utformningen av organisationen. Voodoo är effektivt då gärningsmännen kan kontrollera kvinnan utan ständig fysisk kontroll. Bland annat tror kvinnorna att deras familj kommer att råka illa ut om de motsätter sig människohandlaren vilja. Rädsla för ockulta voodooavtal och dess konsekvenser skapar svårigheter med kvinnans kontakt med myndigheterna. Rädslan för att prata vid exempelvis förhör är för stor.

5.2.2 Offer och förövare – en komplex relation

En fråga som förs inom forskningsområdet är den komplexa relation som ofta finns mellan offer och förövare. Frågan om varför kvinnan stannar i en situation av exploatering, hot och våld står ofta i fokus. Det kan röra sig om att det som väntas i hemlandet är värre än att stanna i exploateringen (Plambech, 2014), eller att människohandlarna genom kulturellt förtryck exempelvis voodoo ritualer får offren att

acceptera förtrycket (Baarda, 2016). En ytterligare anledning till att offer väljer att inte fly, är för att de blir vilseledda av sina förövare. Här kan det exempelvis röra sig om att förövare lurar i offren att ingen utomstående kommer att tro på dem, och att de riskerar att hamna i fängelse. Dessutom har ofta människohandlarna tagit ifrån dem allt de äger (pass, pengar), de känner ingen i utomstående och de vet knappt vart de är eller hur de har kommit dit (Hoyle et al., 2011). Vägen till Västeuropa från exempelvis Nigeria är lång och komplicerad. Kvinnor i Nigeria kan exempelvis berätta att en ”madam” har hjälpt dem att komma till Västeuropa och Sverige. De har ingen kontroll över sin livssituation och många offer saknar helt möjlighet att själva navigera i det nya landet (Baarda, 2016).

En vanlig myt är att människohandlare arbetar i stora internationella nätverk, men faktum är att det i många fall rör sig om mindre konstellationer med personliga relationer mellan förövare och offer. Här är forskningen begränsad (Breuil et al., 2011). Den forskning som finns visar att dessa sammanslutningar ofta består av personer som har personliga eller familjära band till varandra (van der Pijl et al., 2011; jfr Christie 2010). I många fall sker ”affären” som en överenskommelse mellan människohandlarna, offret och familjen (Plambech, 2014). I andra fall är rekryteraren en något äldre kvinna som ofta tar på sig en mammroll och lovar trygghet och arbete, eller en pojkvän som lockar med giftermål och ett bättre liv, för att väl på plats utnyttja och exploatera offret (Hoyle et al., 2011) (jfr Christie 2010). De kvinnliga förövarna är oftast lägre i hierarkin än männen, och inte sällan är de tvingade av högre ledare att utföra sina plikter (Broad, 2015). Rekryteringen sker ofta genom vänner eller bekanta.

Det finns, enligt forskningen, en rad förklaringar till varför en kvinna stannar i människohandeln (Mörner 2010, Hoyle et al., 2011). Övervakning och kontroll är naturligtvis en viktig orsak men andra faktorer kan väga lika tungt som att människohandeln styrs av personer som kvinnan har en nära relation till (jfr Christie 2001) Dessa relationer i samband med att kvinnan befinner sig i utsatta situationer och ofta i okända miljöer skapar ett nära band mellan gärningsman och offer som är för komplext för att passa in i Christies (2001) modell av ”det idealiska offret”.

5.2.3 En problematisering av politiska utformade riktlinjer (policy)

I forskningsöversikten beskrivs hur policyarbete och rättsutredande metoder ofta bygger på snäva bilder av offerskapet, vilket kan resultera i negativa konsekvenser för offren (Breuil et al., 2011). Skapandet av policydokument utgår ifrån diskursiva komplexa resonemang om såväl viktigmisering som brottslighet (Heber, 2018a). Hallner (2009) menar att media ofta bidrar till att reproducera den stereotypiska bilden av offer och offerskap.

I arbetet mot människohandel på en nationell nivå så samspelar politiska motiv, empirisk data och analytiska insikter. Här formas varje lands unika kulturella tolkningar av prostitution, *trafficking*, migration och rättsliga traditioner. Detta i sin tur påverkar utvecklingen av politisk inriktning och

policydokument. Breuil et al., (2011) som studerar människohandel i en holländsk kontext ser hur det dualistiska synsättet att skilja offer från förövare är tydlig. Det svaga offret kontra den onda, starka förövaren målas upp tydligt i policies och styrdokument trots att denna bild ofta inte stämmer överens med offrens (eller förövarens) verkliga förutsättningar och livsvärld (jfr Christie, 2001). Bilden av ett helt igenom svagt offer kontra en ond förövare och människohandlare förstärkte snarare än motverkade problemet. Det fick en negativ konsekvens för ett effektivt brottsbekämpande (Breuil et al., 2011). I forskningen lyfts en mer mångfacetterad beskrivning av offer och förövare fram (Mörner 2010; Hoyle et al., 2011). Breuil et al. (2011) hävdar att forskningens empiriska narrativ bör få ett större inflytande över skapandet av politiska riktlinjer och policydokument.

I Brunovskis & Skilbreis (2018) artikel studeras och problematiseras policyarbetet genom att studera hur den norska staten motarbetar människohandel. Kritik riktas mot handlingsplanen då de menar att den inte stödjer arbetet med offer på rätt sätt. En kvinna som är utsatt för människohandel har rätt till arbete och bostad i Norge under en sexmånadersperiod. Problemet som uppstår på plats är att människohandlaren fortfarande finns kvar i kvinnans närhet och kommer även fortsättningsvis att pressa kvinnan på pengar.

Plambech (2014) kritiserar andra typer av brister i arbetet med det övergripande policyarbetet. I studien beskrivs hur europeiska länder lägger ner stora resurser på att identifiera offer, för att i slutändan deportera dem. Detta sker oavsett om de formellt klassificeras som offer eller inte (Plambech, 2014). Rättssystem och gränskontrollanter lyckas ofta med sitt uppdrag att transportera hem kvinnorna på ett säkert sätt, men väl där så väntar samma utsatthet som fick dem att hamna i exploatering från första början. Risken är dessutom stor att kriminella gäng ligger bakom och att kvinnan exploateras igen (Hoyle et al., 2011). Även för de som återvänt genom IOM, (FN:s frivilliga globala återvändandeprogram, vilket även tillämpas i Sverige) är utsattheten stor (Plambech, 2014).

Vad som är problematiskt är att dessa program och metoder inte tar hänsyn till utsatthetens relationella karaktär, dels till gärningsmännen, dels till andra viktiga aktörer. Om kvinnan inte kommer hem med pengar till familjen så väntar fattigdom och besvikelse. I andra fall blir kvinnan stämplad som prostituerad och riskerar att bli stigmatiserad och bli utfryst (Brunovskis & Skilbrei, 2018). Slutsatsen är att trots länders goda intentioner och en politisk vilja så misslyckas arbetet med att identifiera och arbeta med de strukturella förhållanden som gör exploateringen möjlig. Kvinnorna lever i ett klassamhälle där de är utsatta för rasism och sexism (Brunovskis & Skilbrei, 2018). Även här blir kopplingen till Christies teori om ”det idealiska offret” tydlig (2010). Bilden och föreställningen av att kvinnans hotbild utgörs av en farlig individ, eller ett stort kriminellt nätverk stämmer visserligen ofta, men hotbilden utgörs samtidigt av betydligt mer komplexa och strukturella samband. Att bara se utsattheten som något endimensionellt påverkar systemets uppbyggnad och utformningen av den hjälp

som erbjuds (Brunovskis & Skilbrei, 2018). Plambech (2014) pekar på att behovet och kravet på att identifiera och skilja på olika grupper beror på Europas allt strängare invandringspolitik.

Samma resultat återfinns i en amerikansk studie. Wilson & O`Brian (2016) har analyserat den årliga statliga lägesrapporten US TIP (*trafficking in persons*) om människohandel mellan åren 2001-2012. Resultaten visar att rapporten har reproducerat Christies bild av ”det idealiska offret”. Denna bild av offer används för att rättfärdiga en strängare migrationspolitik, som exempelvis skärpta gränskontroller. Wilson & O`Brian (2016) menar därför att den politiska förståelsen och kunskapen för människohandel och dess offer måste ses över.

5.2.4 Utredningsprocessens betydelse

Den stereotypiska bilden av ett offer för människohandel skapar problem under en rättegångs- och utredningsprocess (Heber, 2018a). En av svårigheterna i utredningsarbetet handlar om att själva förhöret är problematiskt. Detta illustreras tydligt i Plambechs (2014) artikel, där en förhörssituation beskrivs på följande sätt:

The police were searching for a potential crime, social workers were trying to identify a potential victim, and the women feared the consequences of their responses, and ultimately, deportation. (Plambech, 2014, s. 388)

I Plambechs studie beskrivs ett polisförhör i Danmark, där syftet är att försöka skilja offer för människohandel från kriminella: ”frivilligt” prostituerade och illegala invandrare. Skillnaden mellan offer och kriminell är inte så enkel som den utmålas i ramverk och policydokument, vilket skapar svårigheter vid förhör (Plambech, 2014). Idag styrs frågorna av ett starkt behov att skilja offer från kriminella, och ett trovärdigt vittne från en lögnare. Här hamnar frågor om resväg, relationer och skulder i fokus (Brunovskis & Skilbrei, 2018; Heber, 2018b). Istället är behovet av en bakgrundsberättelse många gånger grundläggande för att identifiera och förstå exploateringen (Breuil et al., 2011). Detta behov kan analyseras utifrån Christies (2001) ”idealiska offer” där förhör och förhørsfrågor utgår från att det är ett tydligt brott med ett tydligt offer när det i själva verket är betydligt mer komplext än så. Den stereotypiska bilden skapar problem, inte minst för offer under en rättegångsprocess (Heber, 2018b).

Lindholm et al. (2014) lyfter också problematiken kring förhöret. Studien bygger på en narrativ samhällsvetenskaplig analys av polisförhör med ungdomar som är offer för människohandel. Offer med samma typ av utsatthet svarar på förhørsfrågor på olika sätt, vilket resulterar i att de tilldelas olika typer av offerskap. Detta kan vara avgörande för om man identifieras som ett offer, eller som en illegal invandrare som är i landet frivilligt.

En annan svårighet i förhörssituationer är att polis och offer (den utsatta kvinnan), ibland kan ha olika intressen vad ett åtal ska leda till. Vissa offer vågar inte berätta hela sanningen av rädsla för repressalier av sina förövare, eller också spelar de själva en aktiv roll i människohandelsindustrin (Breuil et al., 2011). För andra är alternativet att deporteras värre än att stanna i exploateringen (Plambech, 2014). Den här typen av offer stämmer inte heller överens med Christies (2001) teori ”om det idealiska offret” som framställs mer som en passiv åskådare än en aktör i sitt offerskap. Att offren dessutom inte alltid vill räddas rimmar även det dåligt med det typiska offerskapet. Offrens ovilja att vittna ställer därför högre krav på stödbevisning. Detta är emellertid en resursfråga. Polis och åklagare vet att dessa fall är svåra att utreda och att de sällan leder till fällande dom. Den innebär att polisen, mycket på grund av brist på resurser, redan från början begränsas i sitt utredningsuppdrag (Breuil et al., 2011).

Utredningsarbetet är beroende av flera faktorer. Det handlar självklart om att hitta vittnen men en annan orsak är bristande kunskap.. Det kan exempelvis röra sig om att inte ställa rätt frågor, eller inte följa upp de spår som ett offer lämnar efter sig. Risker finns också att ett offer avfärdas för fort i tron om att personen är en illegal immigrant (Breuil et al., 2011). Vad en person tillskrivs för status (offer respektive förövare/kriminell) och hurvida en utredning öppnas eller inte kan i hög grad bero på den professionelles kunskap och intressen. Plambech (2014) menar att detta avgörs av godtyckliga möten och de osystematiska följderna som sker av att träffa en särskild polis eller socialarbetare.

5.3. Tillämpning av Christies ”idealiska offer” och Högsta domstolens kriterier för utsageanalys

5.3.1 Tillämpning av Christies kriterier om ”det idealiska offret”

Forskningen visar att offer för människohandel inte kan uppfylla Christies (2001) kriterier om ”det idealiska offret”. Christies första kriterium kan delvis uppfyllas, då de kvinnor som faller offer för människohandel kan beskrivas som svaga. Kvinnorna kommer från förhållanden präglade av stor utsatthet, fattigdom och många gånger förtryck (Kubai, 2016). Det ska samtidigt lyftas fram att offer många gånger delvis är aktiva i beslutet att börja sälja sex, och antalet fall där personer rövas bort från sina hemländer är få (Mörner, 2010). På samma sätt överensstämmer inte kriterierna om att offret sysslar med en respektabel aktivitet på en respektabel plats när brottet begås. Oavsett hur kvinnan börjar med att sälja sex så ses handlingen inte som en respektabel aktivitet oberoende av situation, tid och plats. I ett flertal fall är förövarna inte heller helt okända för offren sedan tidigare, och många gånger utvecklas en komplex relation mellan förövare och gärningsman (Hoyle et al., 2011). Forskning visar också att det även förekommer att kvinnor utsätter kvinnor (Broad, 2015). I många fall är de själva hotade och utsatta av ledarna. Det här motsätter sig Christies fjärde och femte kriterium om ett starkt och ”självklart” förövare, och sätter inte minst kvinnorna i en utsatt situation då både blir både offer och förövare.

Det kanske viktigaste av allt är att offer för människohandel inte har makten eller förutsättningarna att kunna hävda sin egen offerstatus (Brunovskis & Surtees, 2010). Det strider mot Christies sjätte kriterium. Många offer identifierar sig inte som offer, och de som gör det är många gånger så rädda för konsekvenserna att de väljer att inte prata med myndigheter eller medverka vid en polisutredning och rättegång. De har på så sätt ingen makt över sitt eget offerskap.

Bilden av ”det idealiska offret” påverkar hur välfärdssystemet utformas kring denna problematik, det vill säga vilka frågor som hanteras och vem som identifieras som offer kontra förövare. Att bara se på offer som utsatta för ett brott, och inte för strukturell och komplex marginalisering påverkar arbetet mot människohandel och identifieringen av offer (Breuil et al., 2011; Plambech, 2014). Forskningen visar att rättssystem i Västeuropa, inklusive Sverige, helt eller delvis är uppbyggda utifrån Christies ”idealiska offer” (2001). De diskurser som råder kring hanteringen av dessa ärenden har väldigt lite att göra med de förutsättningar som offer för människohandel lever under. Detta påverkar i hög grad hur offers möte med rättssystemet faller ut. Det här är en viktig utgångspunkt för att diskutera och problematisera hur Högsta domstolens kriterier fungerar i förhållande till kvinnor som är offer för människohandel.

5.3.2 Tillämpning av Högsta domstolens kriterier för utsageanalys

Högsta domstolens kriterier för utsageanalys ingår i en nationell, svensk kontext, men då den nationella forskningen är begränsad, har forskning som utgår från länder med liknande rättssystem och policydokument som det svenska använts. Ett intressant forskningsfynd är att vad som framkommit i intervjuer och offentligt material till stor stämmer väl överens med såväl den nationella som internationella forskningen.

Mot bakgrund av Högsta domstolens kriterier, så framgår det tydligt i forskningen att ett antal kriterier blir svåra att uppfylla för offer för människohandel. Den forskning som har presenterats visar bland annat att kriteriet ”stämmer med kontrollerbar punkt” (Diesen, 2015 s. 272) är svårt att uppfylla. Processen att identifiera offer utgår från fel premisser då det främsta syftet är att skilja ”illegala invandrare” från offer för människohandel. Detta beror till stor del på bristande kunskap om människohandel. Många utredningar utgår därför från felaktiga premisser, vilket skapar svårigheter i att bygga ett fall med stödbevis (Breuil et al., 2011).

Även kriteriet ”icke incitament om lön” (Diesen, 2015 s. 272) är svårt att uppfylla. Forskning visar att förövare många gånger vilseleder sina offer och knyter dem nära till sig. I en del fall är förövaren en ”madam” eller pojkvän, vilket trots exploateringen kan vara ett offers enda trygghet i främmande och utsatt värld. Det här är ett komplext förhållande mellan förövare och offer (Hoyle et.al., 2011). Resultatet

kan bli att offer väljer att vittna i en rättegång, men väljer att undanhålla detaljer eller tala osanning om exempelvis en gärningsmans medverkan, trots att vittnesutsagan i övrigt bygger på sanningsenliga uppgifter. Forskning visar även att offer för människohandel många gånger är traumatiserade efter såväl fysiskt, psykiskt som sexuellt våld (Ginesi, 2018). Ett trauma kan resultera i att en utsaga växer, tar form och skiftar karaktär efter en tid och ett antal förhörstillfällen. Kriteriet “konstant över tid” blir härmed svårt att uppfylla (Diesen, 2015 s. 272).

I de berättelser som forskningen lyfter fram om offer för människohandel är det också tydligt att tillförlitlighetskriterierna är svåra att uppnå (Diesen, 2015 s. 272). Forskningen visar att människor som är utsatta för människohandel inte har en tydlig historia att berätta (Brunovskis & Surtees, 2010; Baarda, 2016). Det innebär att de här kriterierna är svåra att uppfylla eftersom de grundar sig i att en utsaga ska vara en sammanhållande, kronologisk berättelse som är detaljrik, stabil och lättförståelig. Offer vet sällan vart de har kommit ifrån och var de befinner sig, vilket gör att kriteriet “sammanhängande” (Diesen, 2015 s. 272) blir särskilt svårt att uppfylla. Offer för människohandel kan vara vilseledda, hotade och rädda för sina gärningsmän. Resultatet blir att offer ändrar, drar tillbaka sina vittnesmål eller i många fall inte vittnar överhuvudtaget.

6. Diskussion

Inom forskningen råder konsensus om att bilden av offer för människohandel inte går att diskutera utifrån en enskild parameter. Offers livsvärld och förutsättningar har svårt att passa in i det juridiska ramverket, exempelvis Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. Lagstiftning och annat regelverk är till stor del utformat utifrån rådande diskurser om offer och offerskap för människohandel (Plambech, 2014; Heber, 2018a). Det är diskurser som inte tar hänsyn till den komplexitet som präglar den här formen av utsatthet. Utifrån ett intersektionellt perspektiv (Harris, 2013, s.151; Sinisalo & Moser Hällen, 2018, s.63) blir det tydligt att kriterierna inte tar hänsyn till det komplexa offerskap som presenteras i forskningen. Faktorer som offrets relationer, genus, etnicitet, och den fattigdom som många offer kommer ifrån samvarierar och skapar ett komplext offerskap som det i de flesta fall varken finns en enkel förklaring eller lösning till. Resultatet blir att offer för människohandel agerar på ett sätt som många gånger är för komplext för att kunna bedömas utifrån Högsta domstolens kriterier.

Hur legitima Högsta domstolens kriterier för utsageanalys är, är emellertid svårt att svara på. Det är viktigt att konstatera att de är generellt utformade för att bedöma utsagor i olika typer av brottmål (Schelin, 2007). För att kunna avgöra om kriterierna helt borde förkastas eller omformuleras krävs dels ett större juridiskt underlag och kunnande, dels mer utförlig data om offer för människohandel, exempelvis i form av domar. Den här studien uppfyller inte dessa krav, och det är inte heller det som är dess syfte. Vad som däremot kan fastställas är att ett flertal av kriterierna är problematiska när det

kommer till offer för människohandel. De är svåra, för att inte säga många gånger omöjliga för ett offer att uppnå, åtminstone om man som beslutsfattare är fast i ett tankemönster om vad ett offer för människohandel ska ha varit med och hur denne ska bete sig; ett tankemönster som grundar sig i bilden av ”det idealiska offret” (Breuil et al., 2011). Det krävs kunskap och insikt i offers förutsättningar och premisser, för att kriterierna ska kunna tillämpas som underlag i bedömningen av en vittnesutsagas trovärdighet och tillförlitlighet på ett riktigt sätt.

Politiska riktlinjer, policydokument och utredningsmetoder bygger många gånger på bilden av ”det idealiska offret” (Christie, 2001). En konsekvens blir att den felaktiga bilden av offer för människohandel kan genereras och reproduceras. I den här litteraturstudien kan det därför konstateras att det behövs mer kunskap bland beslutsfattare, men också hos professionella inom socialtjänst och rättsväsendet (Breuil et al., 2011; Brunovskis & Plambech, 2014; Brunovskis & Skilbrei, 2018). Det är tydligt att kunskapen finns att hämta från den befintliga forskningen, men det saknas många gånger praktiska implikationer på hur offer för människohandel ska kunna bemötas och hanteras.

6.1 En kritisk blick på teori och forskningsfältet om offer för människohandel

Inom forskningsfältet råder konsensus och samstämmighet när det gäller såväl frågeställningar, som teoretiska och metodologiska val. Majoriteten av studierna utgår från en kvalitativ ansats. Christies ”idealiska offer” och liknande synsätt på offerskap har dominerat och har länge inte utmanats av andra perspektiv och ställningstaganden. Faran för stereotypisering finns alltid där - paradoxalt nog - även när syftet är att ge kvinnorna upprättelse. Detta ensidiga perspektivtagande har till viss mån kritiserats inom forskningsfältet (Brunovskis & Surtees, 2010). Ett viktigt resultat för den här studien är att den empiriska forskningen av offer för människohandel visar att det krävs en mer komplex och mångfacetterad teori än Christies ”idealiska offer” för att förstå det komplexa offerskapet.

Kritiken ovan kan även riktas mot den här studien som utgår från befintlig forskning och rådande diskurser (även om de är utformade som kritik). Här har det intersektionella perspektivet (Sinisalo & Moser Hällén, 2018, s.63) lyfts in för att problematisera bilden av offerskapet och hur det genereras och reproduceras. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att det urval som ligger till grund för studien har begränsningar. I ett större arbete hade det varit möjligt att utvidga urvalet och på så sätt kunna identifiera studier som bygger på andra teoretiska och metodologiska ställningstaganden. Trenden med kvalitativa mindre studier med små urvalsgrupper dominerar emellertid en stor del av det samhällsvetenskapliga fältet idag.

Ett sätt att problematisera offerskapets fasta ramverk är genom att lyfta det redan ovan nämnda begreppet "survivor" eller "överlevare." (Mörner, 2010, s.114) Begreppet passar bra just i beskrivningen av offer för människohandel, eftersom dessa personer många gånger inte definierar sig själva som offer. Dessutom öppnar begreppet upp för bilden av kvinnorna som aktiva, självständiga aktörer, där de inte enbart tillskrivs egenskaper som svaghet och passivitet och marginaliseras till att vara enbart offer.

I den här studiens metoddiskussion så presenteras för-och nackdelar med genomförandet av en litteraturstudie. Att genomföra en sekundäranalys av redan befintliga data kan i sig ses som en begränsning. Forskningen baseras enbart på redan befintlig forskning och ingen ny empiri samlades in. I det här fallet kan valet av sekundäranalys motiveras med att studien utgör en bra ingång till ett förhållandevis oprövat forskningsområde - relationen mellan offer för människohandel och Högsta domstolens kriterier för utsageanalys. Från det här utgångsläget kan andra forskare bygga vidare på det här arbetet genom att exempelvis genomföra en etnografi där såväl offer för människohandel som domare och jurister intervjuas. Genom att kombinera och integrera olika grupper så finns möjligheten att en ny bild och nya perspektiv framträder. Ett annat exempel på framtida forskning är att studera Högsta domstolens kriterier utifrån en kritisk, diskursanalytisk ansats.

7. Slutsats

Syftet med den här uppsatsen var att undersöka hur tidigare forskning kring människohandel belyser offerskap. Inom forskningsområdet kan sägas råda konsensus när det handlar om samhällets bild av offer för människohandel. I resultatdelen gick det att identifiera fyra centrala teman. Ett intressant fynd är att de teman som identifierats ofta överlappar och går in i varandra. Det resulterade slutligen i följande tre teman:

- Rådande diskurser om människohandel och offerskap
- Samhällets arbete mot människohandel på policynivå och i det praktiska utredningsarbetet
- Offerskapets komplexitet

Dessa teman har på olika sätt diskuterat kvinnan som offer. Samhällets diskurs om offer för människohandel, är enligt forskningen onyanserad, snäv och trångsynt. Policy- och utredningsstrategier bygger till stor del på Christies "idealiska offer", enligt vilket offret är svagt, oskyldigt och passivt. Högsta domstolens kriterier är till viss del utformade utifrån en sådan bild, vilket innebär att offren har svårt att uppfylla dem. Forskningen däremot visar fram en mer komplex bild av offret. Ur ett rättssociologiskt, intersektionellt perspektiv kan det också framhävas att Högsta domstolens kriterier för utsageanalys inte tar hänsyn till faktorer som relationer, etnicitet, kultur, fattigdom. Dessa faktorer samspelar och skapar unika offerskap och berättelser som inte alltid passar in under de kriterier som avgör en utsagas tillförlitlighet och trovärdighet.

Referenser

Andrijasevic, R. 2010. *Migration, agency and citizenship in sex trafficking, migration, minorities and citizenship*. Palgrave Macmillan.

Baarda, C.S., (2016). Human trafficking for sexual exploitation from Nigeria into Western Europe: The role of voodoo rituals in the functioning of a criminal network. *European Journal of Criminology* 13(2): 257-273. Doi: 10.1177/1477370815617188

Baier, M., Svensson M. & Nafstad I. (2018). *Om rättssociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Banakar, R. (2015) *Normativity in Legal Sociology: Methodological Reflections on Law and Regulation in Late Modernity*. Heidelberg and New York: Springer International.

Banakar, R & Travers, M. (2013). *Law and social theory*. Oregon: Hart publishing.

Benkel, T. (2015). Between Order and Autonomy: The Difficult Assessment of Prostitution. A German Perspective. *Current Politics and Economics of Europe*. 26(3): 455-465.

Broad, R. (2015). "A vile and violent thing": Female traffickers and the criminal justice response. *British journal of Criminology* 55(6): 1058-1075. Doi: 10.1093/bjc/azv072

Borg Jansson, D. (2014). Människohandel för sexuella ändamål: ideala offer och de andra. *Juridisk tidskrift* (3): 545-560.

Breuil, C. O., Siegel, D., van Reenen, P., Beijer, A & Roos, L. (2011). Human trafficking revisited: legal, enforcement and ethnographic narratives on sex trafficking to Western europe. *Trends in organized crime* 14(1): 30-46. Doi: 10.1007/s12117-011-9118-0

Bring, T., Diesen, C. & Wahren, A. (2008) *Förhör*. Stockholm: Norstedts juridik.

Brunovskis, A., Skilbrei, M-L., (2018). Individual or Structural Inequality? Access and Barriers in Welfare Services for Women Who Sell Sex. *Social Inclusion* 6(3): 310-318. Doi: 10.17645/si.v6i3.1534

Brunovskis, A & Surtees, R. (2010). Untold stories: Biases and Selection Effects in Research with Victims of Trafficking for Sexual Exploitation. *International migration* 48(4): 1-37. Doi: 10.1111/j.1468-2435.2010.00628.x

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Upplaga 2. Malmö: Liber.

Christie, N. (2001). *Det idealiska offret*. I Malin Åkerström & Ingrid Sahlin (red.), *Det motspänstiga offret*. Vol. 1:9. Studentlitteratur: Lund.

Diesen, C. (2008). *Juridiska perspektiv på bevisvärdering*. I Granhag, P.A., & Christianson, S.Å. (red.) *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.

Diesen, C. (2015). *Bevisprövning i brottmål*. Stockholm: Norstedts juridik.

Eriksson Barajas, K., Forsberg, C & Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur & Kultur

Forsberg, C & Wengström, Y. (2016). *Att göra systematiska litteraturstudier: värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*. Stockholm: Natur & Kultur

Ginesisi, G. (2018). Forced migration – trauma, faith and Resilience. *Social Work and Christianity* 45(4): 98-121.

Granhag, P.A. & Christianson, S.Å. (2008). *Vittneskonfrontationer*. I Granhag P.A., & Christianson, S.Å. (red.) *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.

Hallner, A. (2009). Från vit slavhandel till trafficking: En studie om föreställningar kring människohandel och dess offer. *Historisk tidskrift* 129(3): 429-443.

Harris, A.P. (2013) *Critical race theory*. I: Banakar, R & Travers, M. (eds.) *Law and social theory*. Oregon: Hart publishing.

Hart, C. (2010). *Doing a literature review*. Kalifornien: SAGE Publications Inc.

Heber, A. (2018a). Purity or danger? The establishment of sex trafficking as a social problem in Sweden. *European Journal of Criminology*: 1-21. Doi: 10.1177/1477370818794876

Heber, A. (2018b). The hunt för an elusive crime – an analysis of Swedish measures to combat sex trafficking. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 19(1): 3-21. Doi: 10.1080/14043858.2018.1459359

Hertogh, M. (2004) A "European" Conception of Legal Consciousness Rediscovering Eugen Ehrlich. *Journal of law and society* 31(4) : 457-481.

Hoyle, C., Bosworth, M. & Dempsey, M. (2011). Labelling the Victims of Sex Trafficking: Exploring the Borderland between Rhetoric and Reality. *Social & Legal Studies* 20(3): 313-329. Doi: 10.1177/0964663911405394

Jämställdhetsmyndigheten. (2018). *Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel - stödprocess vid misstänkt människohandel*. Nationellt metodstöd mot prostitution och människohandel.

Jämställdhetsmyndigheten. (2019). *Statistik: Misstänkta fall för människohandel i Sverige 2018**. *Vuxna*. Nationellt metodstöd mot prostitution och människohandel.

Kaldal, A & Lainpelto, K. (2010) Nya sexualbrottsprejudikat?. *Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet* (1): 95-103

Kubai, A. (2016). Trafficking of Ethiopian women to Europe – making choices, taking risks, and implications. *African and Black Diaspora: An International Journal* 9(2) 166-183. Doi: 10.1080/17528631.2015.1083182

Lindholm, J., Börjesson, M & Cederborg, A-C. (2014). "What happened when you came to Sweden?" Attributing responsibility in police interviews with alleged adolescent human trafficking victims. *Narrative Inquiry* 24(2): 181-199. Doi: 10.1075/ni.24.2.01lin

Länsstyrelsen Stockholm. *Manual vid misstanke om människohandel*. Rapport 2016:6.

May, T. (2013). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Upplaga 2. Lund: Studentlitteratur.

Mörner, N. (2010). Objekt, offer, förlorare, försörjare och aktör: en mångfacetterad bild av traffickerade kvinnor. *Tidsskrift för genusvetenskap* (3): 107-134

Plambech, S. (2014). Between "Victims" and "Criminals": Rescue, Deportation and Everyday Violence Among Nigerian Migrants. *Social politics* 21(3): 382-402

Polisen. (2018). *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 19.

Socialdepartementet. (2018). *Handlingsplan mot prostitution och människohandel*. Bilaga till regeringsbeslut 2018-02-08 nr II:1. Stockholm: Socialdepartementet.

Schelin, L. (2007) *Bevisutvärdering av utsagor*. Stockholm: Norstedts juridik.

SFS (1942:740) *Rättegångsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS (1962:700) *Brottsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS (2001:453) *Socialtjänstlagen*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS (2005:716) *Utlänningslagen*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Sinisalo, E & Moser Hällen, L. (2018). *Våld i nära relationer*. Stockholm: Liber AB.

Thurén, T. (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber AB.

Uppsala Tingsrätt dom mål nr B 4530-18.

Van der Pijl, Y., Breuil B.C., Siegel, D. (2011). Is there such a thing as "global sex trafficking"? A patchwork tale on useful (mis)understandings. *Crime, law and social change* 56: 567-582. Doi: 10.1007/s10611-011-9335-0

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningsed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Weber, M (2019 (1922)) *Economy and Society*. Cambridge: Harvard university press.

Willén, R. M & Strömwall, L.A. (2012). Offenders' lies and truths: an evaluation of the Supreme Court of Sweden's criteria for credibility assessment. *Psychology, Crime & Law* 18(8): 745-758. Doi: 10.1080/1068316X.2010.548815

Wilson, M & O'Brian, E. (2016). Constructing the ideal victim in the United States of America's annual trafficking in persons reports. *Crime, Law and Social Change* 65: 29-45. Doi: 10.1007/s10611-015-9600-8

Åström, K. (2014). Rättsliga åtgärder mot människohandel – att skydda offer eller möta hot. Dis Umeå, Umeå universitet.

Internetbaserade referenser

Människohandel. [u.å]. *Nationalencyklopedin*
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/människohandel> . (Hämtad: 2019-06-07)

Prostitution. [u.å]. *Nationalencyklopedin*.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/prostitution>. (Hämtad: 2019-06-07)

Taubert, L-Å. *Få döms efter ny lagstiftning mot trafficking*. SVT.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/fa-doms-for-manniskohandel> (Hämtad: 2019-08-10)

Trafficking [u.å]. *Cambridge Dictionary*.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/trafficking> (Hämtad: 2019-08-24)

Muntligt material

Intervju 1: Intervju med en landets regionkoordinatorer mot människohandel och prostitution. Enskild intervju 26 april 2019

Intervju 2: Intervju med projektledare för ideell organisation, med fokus på utsatta EU-medborgare, papperslösa och ensamkommande. Enskild intervju 29 april 2019.